

УДК 327.7

КУДРЯЧЕНКО А. І.,
доктор історичних наук, професор,
директор Інституту європейських
досліджень НАН України

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: НЕОБХІДНІСТЬ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено необхідність, реалії та перспективи європейського вибору України. Автор аналізує погляди України та ЄС на «Східне партнерство» та висвітлює перешкоди для якнайкращого використання потенціалу двосторонніх відносин. Представлене авторське бачення диверсифікації напрямків зовнішньої політики України в контексті реалізації її економічного потенціалу та сучасних взаємовідносин США і Росії.

Ключові слова: «Східне партнерство», «ЄПС–плюс», європейська та євроатлантична стратегія України, ЄС, Росія, США, НАТО, українсько-російські відносини.

Вельми яскравим уособленням великих трансформаційних зрушень сучасної історичної доби в Європі і світі стало сходження Української держави. На рубежі ХХ–ХХІ століть конфігурація держав у світі ще продовжує відчутно мінятися. На заході Європейського континенту набирають сили процеси поглиблення і поширення інтеграції, а на його сході – здебільшого гору беруть дезінтеграційні складові поступу. З розвалом колишнього соціалістичного табору та його сюзерена СРСР поринула в безодню «холодна війна». Такий перебіг подій небезпідставно багатьма сприймався як перемога Заходу, лібералізму та утвердження геополітичного домінування США у межах майже світового простору. Проте, часто не бралися до уваги роль та прагнення України й Російської Федерації – цих найбільших союзних республік – у розчленуванні геополітичного суб'єкта, яким був Радянський Союз. Нині часто ігнорується й той чинник, що наші держави за нових умов також залишаються найбільшими, але відчутно різними за політичними цілями, зовнішньополітичними пріоритетами та впливом, новими державами СНД та світової спільноти. Час, що сплинув з тих доленосних

перемін, Україна та Росія вельми по-різному використали для свого державного сходження та національного відродження.

Добре відомо, що Україна за своїм потенціалом 1991 р. досить відчутно та вигідно відрізнялася від багатьох інших країн пострадянського простору, сусідніх східноєвропейських держав. За класифікацією ООН, Україна тоді належала до кола найбільш розвинених країн. Однак, на початку третього тисячоліття доводиться констатувати: ми дуже відстали від більшості держав, що вийшли разом з нами зі спільного минулого¹. Навіть після приходу до влади нових політичних сил у 2005 р. та за доброго ставлення демократичної міжнародної спільноти мало що змінилося в становищі України. Більше того, офіційний Київ нині позиціонує себе значно слабшим, ніж кілька років до цього. Світова економічна та фінансова криза вразили Україну відчутніше від інших держав розвинутої та молоді демократії.

Нині маловтішними є результати втілення стратегічного курсу на європейську інтеграцію, затвердженого відповідним указом Президента ще в 1998 р. Це особливо стає відчутним у порівнянні зі східноєвропейськими сусідами та колишніми Прибалтійськими республіками, а нині державами Балтії. Адже ці та інші країни більш успішно розвиваються, вони стали членами НАТО та Європейського Союзу. В той час як для України разом з іншими п'ятьма сусідніми країнами ЄС запропонована політика «Східного партнерства». І цей курс Брюсселя не дає відповіді Україні щодо входження її до Євросоюзу.

Щоб з'ясувати причини такого стану справ та реально оцінити перспективи, слід провести об'єктивний аналіз, взяти до уваги найширший спектр чинників різного рівня та ваги. Перш за все це стосується спроможності України на реально ефективну внутрішню та зовнішню політику в якості впливового суб'єкта міжнародних відносин. Хочу наголосити, що зовнішня політика є продовженням внутрішньої. Від того, наскільки ефективною та цілеспрямованою в демократичних перетвореннях є внутрішня політика, в даному випадку України, значною мірою залежить успіх її зовнішньополітичних стратегій. Слід взяти до уваги рівень економічного та соціального розвитку країни, зокрема формування так званого середнього класу, як великого прошарку суспільства. Адже саме він покликаний забезпечувати не лише економічне піднесення, а й значною мірою політичну стабільність суспільства. Також варто оцінити рівень дотримання європейських демократичних цінностей, прав і свобод в Україні, результативність трансформаційних реформ. Водночас ми маємо враховувати стратегічні підходи головних геополітичних акторів, відповідних міжнародних формувань та організацій і їхню реальну політичну лінію відносно нашої держави.

Стосовно першого чинника, як не прикро нам усвідомлювати, але доводиться констатувати, що влада та й держава в цілому опинилася не на висоті поставлених задач. Дійсно, в Україні реально відсутні єдність слова і діла влади, консолідація політичних сил і владних інститутів. Наслідком цього стала природна втрата нашою державою темпів здійснення необхідних економічних і соціальних реформ. У проведенні зовнішньої політики наша держава далеко не завжди послідовна. Києву часто бракує як прагматизму зовнішньополітичної лінії, так і вмілого дипломатичного супроводження своєї стратегічної лінії. У політикумі не завжди свідомі того, що вельми затребуваною для досягнення стратегічних цілей постає консолідація суспільства. За таких умов Україна ще довго не зможе проводити ефективну внутрішню політику, а її зовнішньополітична лінія буде далекою від бажаного визначення як впливового суб'єкта міжнародних відносин.

Слід також відзначити, що з боку міжнародних об'єднань відносно підтримки стратегічної лінії нашої держави на євроінтеграцію не надходило суттєвих позитивних імпульсів. Це відноситься, в першу чергу, до політики офіційного Брюсселя стосовно інтеграційних прагнень Києва. Незважаючи на те, що Україна однією з перших із країн СНД підписала з Євросоюзом Угоду про партнерство і співробітництво, що потенціал та спектр взаємодії значно розширився, що у двосторонніх відносинах є чимало знакових подій, Україна не потрапила до числа запрошених до кола ЄС. Підкреслю, що в 2009 р. Київ прагне укласти угоду з Брюсселем з перспективою не на членство, а тільки на політичну асоціацію. Євросоюз після значного східного розширення в 2004 р. обмежується у відношенні України політикою сусідства і з цього року започаткував «Східне партнерство», однак без якої перспективи на інтеграцію². Проте на високому офіційному рівні прийнято це називати відповідно посиленою угодою та черговою перемогою. Якщо це так, то постає питання: скільки таких «перемог» потрібно, щоб Україна стала членом бажаного об'єднання? Тут є над чим поміркувати.

Справедливості ради зазначу, що навіть МЗС України стосовно політики «Східного партнерства» висловлювало застереження. Це стосувалося того, що дана концепція має виходити з європейської ідентичності східноєвропейських партнерів, що занепокоєння викликає обмеження потенціалу взаємодії у візово-міграційній сфері, зокрема підміна перспективи запровадження безвізового режиму як довгострокового пріоритету лише лібералізацією, що не відповідає інтересам та практиці відносин ЄС з Україною.

Прискіпливий аналіз «Східного партнерства» свідчить про незначне зростання фінансової допомоги нашій та іншим країнам й про певні інші вигоди. Останнє відноситься до ідентифікації

шести східних держав – України, Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії та Молдови – як партнерів, а не лише географічно близьких країн. Також слушним та виграшним для офіційного Києва постане: формування інтегрованої системи управління кордонами; ініціативи щодо вирівнювання соціально-економічного рівня розвитку регіонів (Криму); інституційна підтримка реформ; а також допомога у модернізації газотранспортної системи. Звичайно, виникає питання: чи наближає нова ініціатива ЄС Україну до нього, чи це витончена дипломатична гра заради заспокоєння ретивих київських політиків? І це постає своєрідним викликом для нашої держави.

Аналіз свідчить, що «Східне партнерство», на жаль, ігнорує дві основні ідеї «Європейської політики сусідства-плюс». Дійсно, першою з таких ідей була можливість для країн-учасниць Політики сусідства укласти секторальні угоди з Євросоюзом на зразок країн Європейського економічного простору (СЄП: Норвегії, Ісландії тощо). Умовою є повне дотримання відповідного європейського секторального законодавства (*acquis*), тобто фактично мова йде про секторальну інтеграцію в ЄС. Після виконання цієї умови країна СЄП (а згідно з німецькими пропозиціями щодо «ЄПС-плюс», зазначене мало б поширюватися й на країну Сусідства) може мати своїх спостерігачів без права голосувати в інституціях Євросоюзу, які планують подальший розвиток секторальної політики та відповідного законодавства (*acquis*). Німецький проект являв собою революцію в політиці сусідства та знаменував відкриття дверей до інституцій ЄС для країн-учасниць Політики сусідства. Це був принциповий крок далеко за горизонти Європейської політики сусідства, які ще у 2004 р. визначив тодішній шеф Єврокомісії Р. Проді: «Дамо вам все, окрім інституцій». ФРН запропонували й інституції.

Другою з таких ідей є повністю відсутня у «Східному партнерстві» стратегія залучення країн-адресатів Ініціативи до спільних програм та агенцій, яка мала б слугувати (згідно з попередніми уявленнями щодо «ЄПС-плюс») їх підготовці до майбутніх секторальних угод. Які сектори, з якими країнами у нашому сусідстві та з якою метою розвивати – всього цього у «Східному партнерстві» не вистачає. Там є перелік іміджевих секторальних проектів, однак там немає того, що могло б впродовж тривалого часу вирішувати проблеми модернізації країн Східної Європи та сприяти досягненню мети політики «Східного партнерства». Нарешті, «Східне партнерство» не є першою регіональною концепцією політики для східних сусідів – першою була «Чорноморська взаємодія» (ЧМВ), відкрита в березні 2007 р. під час німецького головування в ЄС. Спрямування нової регіональної складової політики Євросоюзу в Східній Європі у вигляді «Східного партнерства» є спростуванням «Чорноморської взаємодії» або як мінімум визнанням, що вона була

погано підготовлена. У кінцевому рахунку, «Східне партнерство» є у певному розумінні запереченням німецької концепції «ЄПС-плюс», оскільки воно не тільки не розвиває, але скоріше навпаки – відсуває на задній план її основоположні ідеї. Тим не менш, залишається питанням, чому в ФРН так швидко відмовилися від політики сусідства у Східній Європі, незважаючи на їхні амбіції (що реалізовувалися в ході головування Німеччини в ЄС у першій половині 2007 р.) виробити нову «ост-політику» для ЄС?

З огляду на те, що Україна ще не досягла відповідних соціально-економічних критеріїв, які висуває ЄС до країн-претендентів, збереження напрацьовань «ЄПС-плюс» мало б вельми зацікавити українську сторону більше за інших учасників взаємин. Певно, що для вітчизняного політикуму ще не стали повсякденними атрибутами європейські політичні норми й демократичні цінності, що сформовані вітчизняні інститути громадянського суспільства доволі мало впливають на життя країни. Тобто і в цьому відношенні громадські інституції мали б якось впливати.

Ми маємо брати до уваги й те, що у випадку попередніх розширень Євросоюзу остаточне рішення про запрошення країни-апліканта здебільшого було політично мотивованим, що на момент вступу до ЄС високі соціально-економічні критерії досягалися не всіма претендентами. Тобто варто завжди мати на увазі, що існують не лише економічно обґрунтовані рішення, але й політично мотивовані, в тому числі й для ЄС. Це стосувалося як країн ЦСЄ, так і окремих країн району Балкан тощо.

Зазначу, що ще за президентства Л. Кучми в травні 2002 року було також взято курс на євроатлантичну інтеграцію. Його прихильники сподівалися на те, що це прискорить євроінтеграцію, як у випадку з країнами ЦСЄ. Аналогія, так би мовити, мала б спрацювати. І це обстоюється й нині безальтернативно. Проте з наукової та й практичної точок зору це далеко не так. Варіативність у політиці та соціальній практиці не бралися до уваги. Нині для досягнення стратегічної мети важливим є з'ясування концептуальних засад сторін, часових меж та оптимізації затрат. А гальмування на нинішньому етапі імперативно вимагає відповідної їх переоцінки.

Раціональний підхід передбачає також врахування політики й реальних кроків іншої сторони. Значно затьмарюють перспективи України на європейську інтеграцію її концептуальні пошуки та географічна невизначеність Євросоюзу. У 2003 р. прийнята Європейською Комісією концепція «Ширша Європа – сусідство» бачилася у якості нової парадигми міжкраїнової кооперації, створення спільного європейського економічного простору, який виходив далеко за його географічні межі та покликаний був сприяти оптимізації стосунків інтеграційного угруповування із навколишнім оточенням, відповідати основним засадам моделі «Європа

концентричних кіл». Але труднощі з адаптацією великого розширення ЄС, ускладнення з прийняттям Конституції Євросоюзу відтіснили цю ідею на другий план. Та навіть після схвалення до кінця 2009 р. Лісабонського договору щодо реформ у Євросоюзі потрібен буде час для налагодження більш ефективного його функціонування. Хоча об'єктивно прийняття визначених засад поглиблення інтеграції Європи–27 відкриває в подальшому притягальні перспективи і для України, і для інших претендентів на поповнення лав об'єднаної Європи.

За сучасних умов змінилася політична позиція потужних держав–локомотивів інтеграції ФРН та Франції, лідери яких не вбачають можливості за сучасних умов подальшого розширення євроатлантичних структур³. Відомо, що й у Росії вельми стримане ставлення до стратегічних прагнень нашої країни. Це рельєфно унаочнюється відповідним ставленням Москви до Києва в рамках СНД та до формування ЄСРП, на що не можна не звернути увагу і про що нам слід поговорити під час сьогоднішньої дискусії.

Якщо говорити про потенційні можливості України, варто розуміти, що їх реалізація – це завдання для самої України і ніхто окрім нас самих цього не робитиме. Інша справа, що сильні світу прагнули й будуть прагнути долучити потенціал України, та й не лише її, для власного утвердження та розширення свого впливу. Це слід розуміти як аксіому геополітики, зокрема періоду глобалізації.

Звичайно, що можна проводити відповідні паралелі утвердження на міжнародній арені нашої держави з іншими. І не лише з країнами ЦСЄ, але й повоєнної Західної Німеччини. Стосовно останньої я б загострив увагу учасників «круглого столу» на наступному. За тогочасним визначенням К. Аденауера, Західна Німеччина, прагнучи інтегруватися у західні структури, чинила так чи інакше не тому, що від неї це вимагали, а тому, що цього хотів саме німецький уряд. А зовнішньополітичні доктрини найбільших політичних сил повоєнної ФРН не мали істотних стратегічних відмінностей, вони відрізнялися лише тактичними завданнями та шляхами досягнення мети⁴. На це я хотів би особливо звернути увагу учасників «круглого столу».

У нашому випадку, зважаючи на потенціал навіть нині ослабленої України, варто мати на увазі й те, що долучення її до того чи іншого полюсу спроможне вельми відчутно змінити розклад геополітичних сил у світі. Це розуміли як у Вашингтоні, особливо за президентства Дж. Буша (молодшого), так і в Москві – раніше й тепер.

Ще десять років тому за одноосібного геополітичного домінування в світі США зміни стратегії НАТО стосувалися розширення відповідальності Альянсу за безпеку поза межами кордонів держав-членів. В лоно такої стратегічної лінії лягала й лобістська підтримка входження держав ЦСЄ в за-

хідні структури країн Західної Європи, зокрема ФРН. Адже за східного розширення НАТО за рахунок спочатку Польщі, Чехії та Угорщини, а потім й інших країн регіону та балтійських країн ФРН переставала бути кордоном конфронтації чи протистояння. Саме врахування такої позиції значною мірою пояснює послідовність євроатлантичної інтеграції держав ЦСЄ – спочатку членство в Альянсі, потім вступ до Євросоюзу.

У випадку з Україною ці геополітичні чинники та навіть реальна політика впливових акторів набувають дещо іншого значення та ваги. Так, з приходом у Вашингтоні нової президентської адміністрації пріоритети останньої зазнали певних змін, першочерговим все більше постає порядок денний американсько-російських відносин. І в мене, як і в багатьох експертів, виникають сумніви щодо стратегічних бачень, ставлення Вашингтона стосовно України. Тому, оцінюючи становище та перспективи Києва у досягненні стратегічної мети на євроатлантичну інтеграцію, слід мати на увазі наступне. Передбачувані послідовність та строки входження до НАТО і ЄС, напевно, мають бути видозмінені. Легший шлях і більш бажана послідовність, як у випадку країн ЦСЄ, вже відійшли в минуле. Але це не єдино можлива послідовність. Для нашої держави більш прийнятною може стати інша черговість: спочатку входження до Євросоюзу, а потім і до НАТО. На користь такого підходу говорить той факт, що не всі країни–члени ЄС є також і союзниками по НАТО, що існують держави, які забезпечують свою безпеку іншим шляхом. Але ця тема потребує окремого аналізу.

Нині варто взяти до уваги та відповідним чином використовувати відчутно інше ставлення ЄС до України як важливого елемента загальноєвропейської системи безпеки, зокрема її енергетичної складової. Як показали вже неодноразові «газові суперечки» між Києвом і Москвою, Брюссель і ряд інших столиць країн ЄС розглядають Україну як основного транзитера російських енергоресурсів до Європи та виокремили роль «енергетичного важеля» в сучасній геополітичній обстановці в світі. Такий стан речей змушує всіх провідних геополітичних гравців більш прискіпливо ставитися до позиції нашої держави.

Україні, її дипломатії, слід формувати проукраїнську підтримку як в європейських структурах, так і селективно у більшості держав, якщо не в кожній. Про те, що останнє можливо, говорить практика Польщі. В цій державі з початку 2009 р. в державній установі, яка опікується всім колом інтеграційних проблем, – в Управлінні Комітету європейської інтеграції, – створено унікальний підрозділ – відділ технічної допомоги Україні. Відзначу, що в жодній з інших країн Євросоюзу такого органу, який організаційно переймався б лобіюванням інтересів країни–не члена об'єднання, немає⁵. Даний відділ створений

без наполягань з боку Києва. Проте інтереси нашої держави імперативно вимагають турбуватися про створення відповідних структур або принаймні формування кола впливових політиків у інших країнах, які прихильні більш дієво сприяти втіленню вітчизняного європейського інтеграційного курсу.

Загалом же *Україна для більш успішного просування у досягненні стратегічних цілей на європейську інтеграцію має на основі глибокого аналізу, врахування помилок та нових викликів розробити добре опрацьовану відповідну Державну програму на кілька років*. В ній мають бути відображені як заходи подолання кризи й піднесення соціально-економічного розвитку країни, так і тактично-технічні кроки, конкретні заходи щодо адаптації європейських норм і цінностей, імплементації чітких правових засад, підготовка управлінських і підприємницьких, вузівських і освітянських кадрів, а також низка ґрунтовних просвітницьких заходів щодо ознайомлення широкого громадського загалу з практикою життя європейської спільноти. Майбутньому входженню до європейського інтеграційного об'єднання мають прислужитися започатковані вже нині: вивчення курсів і спецкурсів з євроінтеграції, практики перебування в країнах-членах ЄС учнівською та студентською молоддю, формування й розширення громадських об'єднань на підтримку європейського поступу держави тощо.

За сучасних умов слід також брати в розрахунок спрямованість геополітичних змін, майбутній розклад сил у світі, на континенті. Нині визначальною спрямованістю є процес трансформації монополярного в багатополарний світ. Природним стало формування нових потужних геополітичних центрів світу – Європейського Союзу, Китаю та Росії, значне піднесення інших держав світу. Й незважаючи на те, що лише Євросоюз сповідує ліберально-демократичні засади поступу, ці суттєві геополітичні відмінності можна розглядати в контексті конструктивних змін міжнародного порядку, що відкривають можливості консенсусного вирішення ключових проблем загальноцивілізаційного розвитку. Як показує світова фінансово-економічна криза, ліберальна модель не витримала сучасних випробувань.

Взявши це все до уваги, для корегування Україною пріоритетів свого стратегічного поступу має бути проведена й оцінка потенціалу головних центрів сили та динаміки їх розвитку. Навіть з урахуванням світової кризи зрозуміло, що США, ЄС, Китай та Росія – це вельми потужні геополітичні полюси з величезним внутрішнім валовим продуктом. ВВП цих центрів складає відповідно 12,5; 12; 9 та 1,7 трлн американських доларів. Територія цих економічних велетнів становить – 9,6; 4,0; 9,5 та 17,1 млн кв. км, де проживає відповідно – 280; 480; 1,350 та 142 млн осіб.

Відзначу, що ВВП Китаю в 1990-2005 рр. зріс у шість разів, а в Росії він подвоївся за останні п'ять років. Євросоюз фактично наздогнав за цим показником США. Беручи до уваги ці та інші фактори (високий демографічний потенціал КНР і ЄС, величезну територію Росії (10% території планети) та її сировинні ресурси (п'ята частина світових запасів, зокрема понад 45% запасів природного газу, 23% вугілля і 13% нафти) і, звичайно, той факт, що кожен зі світових центрів сили володіє ядерною зброєю (в ЄС ядерними є Франція та Велика Британія), можна констатувати формування принципово нової конфігурації сил у глобальному геополітичному просторі⁶.

Зважаючи при цьому на зміни у співвідношенні сил між державами, відносну економічну та військово-технічну слабкість і сировинну залежність України, слід зміцнювати її позиції у всіх можливих сферах. Підтримуючи співробітництво з переважною більшістю держав світу, Україна традиційно зберігає домінуючі міжнародні відносини по лінії «Захід – Україна – Схід», або у звуженому варіанті: «ЄС – Україна – Росія». На напрями економічної взаємодії України з Європою, США та СНД у 2008 р. припадала лівова частка (близько 73%) вітчизняного зовнішнього товарообігу. Показник торгівлі України у 2008 р., за даними вітчизняного Держкомстату, становив: з Росією – близько 24%; з усіма країнами СНД – 37,7%; з ЄС-27 – 30,8% та всіма країнами Європи (без урахування колишніх республік СРСР) – 33%⁷. Ці дані говорять про співмірність відповідних коефіцієнтів.

Проте більш прискіпливий аналіз дає підстави стверджувати, що структура торговельних взаємовідносин Києва із країнами світу є незадовільною для національного економічного та господарського комплексу. Так, за загальним збільшенням зовнішньої торгівлі товарами й послугами протягом останніх років, зокрема після вступу до СОТ, лише за 2008 р. від'ємне сальдо у торгівлі товарами Україна має з кожною третьою державою світу, а його об'єм складав 18,5 млрд американських доларів. Це уразливо, особливо в умовах світової кризи. І даний висновок стосується торгівлі з країнами більшості регіонів. Це легко прослідкувати, аналізуючи географію та обсяги імпорту–експорту нашої держави. Так, половина обсягів від'ємного сальдо припадає на 5 пострадянських держав, в тому числі РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан і Узбекистан. Із 40 решти країн Європи Україна має від'ємне торговельне сальдо з кожною другою, а з ЄС – з двома третинами держав, зокрема із Естонією, Литвою, Польщею, Румунією. Україна у 2008 р. мала від'ємне сальдо з кожною четвертою країною Азії, з 30% держав Африки та Америки⁸. Такий стан справ слід економічно швидше виправляти, якісно поліпшувати економічний розвиток, нарощувати обсяги експорту та підтримувати вітчизняне виробництво.

Стратегічний вибір України на користь євроінтеграційного, євроатлантичного курсу є обґрунтованим і цивілізаційно закономірним. Україна історично є складовою християнської макроцивілізації (українці становлять 3% християн світу); тут поєднуються в національній ментальності східно- та західнохристиянські цінності: колективна й індивідуальна свобода, раціоналізм і прагматизм. Українцям характерна європейська толерантність щодо інших політичних, ідеологічних і релігійних систем тощо.

Говорячи про інтеграційні процеси на Європейському континенті, ми маємо враховувати і реально оцінювати перспективи формування Єдиного економічного простору чотирма пострадянськими державами: Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном. У цьому зв'язку слід вказати на принципові відмінності у підходах України та Росії, інших країн-учасниць, їхнє різне концептуальне бачення перспектив ЄЄП. За оцінкою української сторони, вищою можливою формою співпраці могла б стати зона вільної торгівлі й відмова від формування наднаціональних органів⁹. Натомість РФ прагне до формування єдиного митного простору, єдиного економічного режиму та спільної валюти. Зазначу, що вступ України до СОТ, започаткування переговорів Києва з Брюсселем про всебічну зону вільної торгівлі знімає актуальність формування ЄЄП. Однак для України мова не може йти про відмову від прийнятних для нас форм взаємовигідної співпраці, розвитку дво- і багатостороннього співробітництва.

Слід враховувати, що, незважаючи на всі події останнього часу, відносини України з Росією є стратегічно важливими як з точки зору реалізації її курсу на європейську й євроатлантичну інтеграцію, так і в контексті її економічних інтересів в більш широкому спектрі. При цьому варто розуміти помилковість і необґрунтованість протиставлення євроатлантичного курсу України розвитку відносин із РФ. У цьому зв'язку можна цілком доречно провести аналогію зі значенням для свого часу так званої Нової східної політики ФРН, започаткованої за канцлерства В. Брандта. Хоча як тогочасний новий курс Бонна на впорядкування відносин з Союзом РСР, НДР та іншими державами «соціалістичного вибору» не критикували опоненти, він розширив власні можливості Західної Німеччини. Нова східна політика ФРН зняла напругу в міжнародних відносинах, уможливила не лише порозуміння держав і блоків, але й дозволила у історичній перспективі вирішити стратегічні завдання – подолати дводержавність німецького народу¹⁰. І цією можливістю неодмінно скористалися політичні партії Західної Німеччини, які були свого часу опонентами порозуміння ФРН з державами Сходу.

У нашому випадку можна аргументовано стверджувати, що стабільно високий рівень співробітництва з Росією є необхідною передумовою

реалізації європейської та євроатлантичної стратегії України. Адже добрі взаємини з такою потугою, як Росія, для України обертаються солідним розширенням її власних економічних та зовнішньополітичних можливостей. Взаємовигідні відносини двох найбільших пострадянських держав піднімають рівень безпеки і передбачуваності розвитку континенту, вони розширюють поле маневру України. Натомість ускладнення відносин, зростання конфліктного потенціалу по лінії Київ–Москва не додають Україні ні тактичних, ні стратегічних переваг. Подібний сценарій відносин унеможливить входження України до євроатлантичних структур. Адже ні ЄС, ні НАТО не схильні обтяжувати себе зайвими проблемами. У них своїх проблем щодо поглиблення інтеграції та підвищення керованості, вирівнювання рівнів розвитку, гармонізації руху робочої сили чи проблем по лінії відносин «старих та нових членів» вистачає.

Серпневі події 2008 р., криза грузинсько-російських відносин, окрім іншого, продемонстрували уразливість слабшого партнера та обмеженість впливу третіх, навіть таких впливових міжнародних акторів, як Євросоюз чи США. Раціональним для України видається мінімізація напруженості відносин та розвиток взаємовигідного українсько-російського співробітництва, а також досягнення високих соціально-економічних європейських критеріїв і впорядкованості суспільно-політичного буття, реальна імплементація європейських норм і демократичних цінностей на вітчизняному ґрунті.

Сучасна Росія володіє стратегічними вуглеводними ресурсами й за нинішніх умов фактично є монополістом на шляху їхнього постачання в Україну. Входження РФ до числа найбільших світових економік, її зростаючий внутрішній ринок стає полем серйозної конкуренції експортерів¹¹. Також варто враховувати, що характер відносин України з Росією є одним із принципових елементів міжнародних відносин на Європейському континенті.

Слід зазначити, що наші країни по-різному вимальовують обриси свого майбутнього стосовно інтеграційних процесів, що відбуваються на континенті тощо. За об'єктивної оцінки, реалізація проголошеного РФ прагматичного підходу до зовнішньої політики може дати поштовх для позитивного розвитку українсько-російських відносин. Тут для Києва є поле для посилення співпраці, для залучення широкого кола європейських партнерів та зміцнення власних позицій. Зрозуміло, що мова ніяк не може йти про реінтеграцію, половинчасті заходи в сенсі привілейованого партнерства. Цей варіант себе вже вичерпав, він закінчується із встановленням Росією світових цін на енергоносії. І це право кожної сторони – право виходити із власних національних інтересів. Адже навіть в інтеграційних формуваннях,

таких як ЄС і Німеччина, і Польща – кожна по своєму бачить і відстоює національні підходи до животрепетних питань.

Вітчизняним широким верствам політикуму слід взяти до уваги, особливо з огляду на часті українсько-російські «газові суперечки» та «епістолярну перепапку» на самому високому, президентському, рівні, що Росія навчилася використовувати у своїх інтересах ситуацію постійної політичної кризи в Україні, відчутну неконсолідованість владних інститутів, навіть одномірні внутрішньополітичні рішення. Є всі підстави стверджувати, що у відносинах з Росією не слід зопалу вирішувати проблеми, Україна має запропонувати РФ новий природний та прагматичний порядок денний. Адже Москва, проводячи інвентаризацію існуючих домовленостей з Україною, спроможна змінювати їх на власну користь, враховуючи слабкість чи уразливість українських позицій.

За моїм баченням, найбільш перспективною може бути стратегія України на розширення взаємовигідних відносин з Росією в широкому контексті значного посилення загальноєвропейських об'єднавчих тенденцій, які все чіткіше виявляють провідні держави континенту. Київ, посилюючи свої комунікаційні, транзитивні та об'єднавчі функції, має максимально використовувати переваги та мінімізувати ризики власного геополітичного становища. З цієї точки зору цілком прийнятною стає концепція «Великої Європи»¹². Остання розробляється в Центрі Європейських досліджень, що розташований у Брюсселі. Ключовим у підходах цієї концепції постає процес «європеїзації» всієї континентальної Європи за участі Туреччини, України, Росії та інших держав шляхом формування спільних пан'європейських

просторів: політичного, економічного, правового, культурного, освітнього, а також енергетичного, транспортного, комунікаційного тощо. Проект «Великої Європи» набирає змістовного наповнення у трикутнику ЄС – Україна – Росія. За такого підходу саме Україна постає системоутворюючим ланцюгом, а не периферійним елементом. Київ має ініціювати розробку широкомасштабних не лише дво-, а й трьохсторонніх інфраструктурних проєктів, спрямованих на ефективну співпрацю державних структур, підприємств та бізнес-формувань України, Росії та ЄС. Селективне кооперування у виробничій сфері по окремих сегментах має стосуватися співробітництва в наукомістких сферах, де сумісність і кооперація здатні обернутися для обох сторін солідним прибутком, зайняттям цільних позицій у світогосподарському розкладі.

Проводячи політику в такому ключі, Україна, як самостійна і суверена держава, спроможна мати відчутно більше поля для маневру, більш успішно долати кризу та втілювати власний прагматичний курс. За такого перебігу подій стане більш реальною можливість розв'язати стратегічне завдання піднесення ефективності всього народногосподарського комплексу. Для досягнення цього варто задіяти всі існуючі можливості, оскільки без соціально-економічного піднесення годі сподіватися на успішне просування по шляху євроінтеграційного поступу. Досягнення амбітної мети Україною може й повинно ґрунтуватися на її солідній економічній базі, консолідації політикуму країни та відповідних знаннях і прагненнях вітчизняного суспільства. Утвердження України впливовою і конкурентоспроможною державою зробить її бажаною у лавах об'єднаної Європи.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

- ¹ Дмитренко М. А. Суспільні трансформації та політичні аспекти загроз національній безпеці України. – К. – 2006. – С.14.
- ² Україна в Концепції «Східного партнерства». Міжнародна конференція. – Київ, 26 березня 2009 року. – Фонд К. Аденауера, Інституту євроатлантичного співробітництва.
- ³ Zur Neue Strategie der NATO / www.bundeskanzlerin.de, – 2009. – 1. April.
- ⁴ Adenauer K. Erinnerungen 1957 - 1963. Stuttgart. – 1968. – S.64; Кудряченко А. І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччина (1970 – 1991 pp.) – К.: Наукова думка, 1996. – С.24.
- ⁵ Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства. Історичні, соціокультурні та геополітичні чинники розвитку відносин між двома державами і народами. – К., 2008. – С.254.
- ⁶ Розрахунки автора за даними Держкомстату України за 2008 рік. Експрес-випуск від 17.03.2009 р. № 59.
- ⁷ Там само, Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами за 2008 рік.
- ⁸ Там само.
- ⁹ Україна у 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики. – К.: НІСД. – 2008. – С.137; Стратегія національної безпеки України, затверджена указом Президента України 12 лютого 2007 року. – сайт Президента України.
- ¹⁰ Brandt W. Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1969 – 1975. – S.642.
- ¹¹ Кудряченко А. І. Варианты и измерения стратегического сотрудничества Украины и России на современном этапе // Россия и современный мир. – М., 2006. – №3. – С.200.
- ¹² Україна – ЄС: на шляху до нового формату відносин. Матеріали міжнародного «круглого столу» (Київ,

24 квітня 2008 р.) – С.34.

Kudryachenko A. I. The European choice of Ukraine: necessity, reality and prospects / The Institute of European studies, National Academy of Sciences of Ukraine.

The necessity, reality and prospects of the European choice of Ukraine are investigated in the article. The author analyzes the views of Ukraine and EU on «Eastern partnership» and outlines the obstacles for the best utilization of bilateral relations' potential. The authors' vision of the diversification of the foreign policy of Ukraine in the context of realization of its economic potential and modern interrelations between USA and Russia is presented.

Key words: «Eastern partnership», «ENP-plus», EU, European and Euro-Atlantic integration of Ukraine, Russia, USA, NATO, Ukraine-Russia relations.

Кудряченко А. И. Европейский выбор Украины: необходимость, реалии и перспективы / Институт европейских исследований Национальной академии наук Украины.

В статье исследованы необходимость, реалии и перспективы европейского выбора Украины. Автор анализирует взгляды Украины и ЕС на «Восточное партнерство» и освещает существующие препятствия наилучшему использованию потенциала двусторонних отношений. Представлено авторское виденье диверсификации внешней политики Украины в контексте реализации ее экономического потенциала, а также современных взаимоотношений США и России.

Ключевые слова: «Восточное партнерство», «ЕПС-плюс», ЕС, европейская и евроатлантическая интеграция, Россия, США, НАТО, украинско-российские отношения.

Стаття надійшла до редколегії 24.09.2009

Прийнята до друку 05.10.2009